

Mustafa YILDIRIM

Vali – (E) Anayasa Mahkemesi Üyesi

Elli Yıl Sonra Kars'taydım

Bindoküzyüztmiş yılında Ardanuç ortaokulunu bitirdim. O tarihte ilçelerde lise yoktu. Tek lise Artvin il merkezindeydi. Ben de orada okuyacaktım. Öğrenci yurdu ya da pansiyonu olmadığından okullar açılmadan köyden bir sınıf arkadaşım ile birlikte Çoruh Nehri kenarında ev kiraladık. Evden okula yürüyerek gidip gelecektik. Gidiş yolumuz dik, engebeli ve yokuştu. Ancak bir saate ulaşabilecektik Liseye. Geliş yolumuz iniş olduğundan yarım saatte rahat bir şekilde dönebilecektik. Artvin Türkiye'nin en engebeli ilidir. Ütölenebilecek olsa en büyük ili olabilirdi.

Eylül ayı başında ilçe merkezinden köye dönem cami imamı Mehmet amca lise yatılı sınavını kazandığını müjdelediğinde hayatımın en mutlu anlarından birini yaşamıştım. Hergün birbuçuk saat yürümekten, yemek yapmaktan ve ev temizlemekten kurtulmuştum. Kars Lisesi'nde parasız yatılı okuyacaktım. Giderlerimin çoğunluğu devlet tarafından karşılanacağından aileme de yük olmayacaktım. Benim gibi Cevizli Köyü'nde küçük bir çiftçi ailesinin çocuğu için Kars Lisesi'nde okumak (hem de parasız yatılı) İstanbul'un ünlü kolejlerinde öğrenim görmekle eşdeğerti.

Kars'a gidiş ve dönüşler ikişer gün sürmekteydi. İlk gün, tek vasıta olan tomruk kamyonu ile o zaman ilçe olan Ardahan'a gidiyor, bir handa gecelikten sonra, ertesi gün Kars'a ulaşıyordum. Kamyonun şoför mahallinde seyahat etmek hiç nasip olmadı. Hep tomruk-

ların üzerinde Yalnızçam Dağları'nı geçtim. Şoför mahallinde ancak hatırlı kişiler seyahat edebilirlerdi. Çok kullanılan bir söz vardı. "Hem şoför mahalli, hem de beş lira" Bununla şoför mahallinin konforu yanında fiyatının uygunluğu vurgulanırdı.

Bütün yatılı okulların aynı olduğunu düşündüğümünden lisenin kırk kişilik yatakhanelerini hiç yadırgamadım. Okulda banyo yapma olanağımız olmadığından arkadaşlarım gibi ben de Kars Çayı üzerindeki tarihi hamamlara giderdim. Hamamlar okula uzaktı. Çıkışta yürüyerek döndüğümüzden kışın saçlarımız buz tutardı. Palto ve perdesüm yoktu. Şiddetli soğuklarda üşürdüm; ancak hastalanmazdım. "Karsın soğuğu fazladır fakat dokunmaz" derlerdi.

Kars'ın birbirine paralel geniş çadde ve sokakları siyah granit taşlarla kaplanmıştı. Arnavut kaldırımı şeklindeki taşlar çamuru önüyor, rahat yürümeyi sağlıyor, alt yapı arızalarında onarımı kolaylaştırıyordu.

Kars, tarihi taş binaları, kalesi, tabyaları, su değirmenleri, dörtüzyıllık hamamları ve Ani Örenyeri'yle özel kimliği olan bir kentti.

Kars hayvancılıkta da ülkemizin en önde gelen iliydi. Kaşarı ve gravyer peyniri ünlüydü. Kaz ise Kars'ın simgesiydi. Yaz-kış her evde mutlaka kaz eti bulunur ve tüketilirdi. Sıkça kaz otlatan çocukları görmek mümkündü. Kars yaylalarındaki üç yüzden çok değişik çiçekten elde edilen balın kalitesi ünlü

Anzer balını aratmazdı. Her köşe başında sımışka (ay çiçeği çekirdeği) satılır; Şehir, Doğu ve Orduvi sinemalarında filmler sımışka yenerek izlenirdi.

Kars'tan ayrılalı yarım asır olmuştu. Ama anılarım canlılığını koruyordu. Kars'ı özliyordum. Elli yıl sonraki Kars'ı merak ediyordum. Geçen yıl temmuz ayında liseden sınıf arkadaşım, sevgili dostum, Yirmi Dördüncü Dönem Kars Milletvekili Aziz Kaygısız'ın daveti üzerine gitmek nasip oldu. Kars Kız Öğretmen Okulu mezunu olan eşim de benim kadar heyecanlıydı. Yarım asır sonra gideceğimiz Kars'ta neler görecektik? En önemlisi benim gençliğimdeki Kars'tan neler kalmıştı? Şüphesiz Kars'ta da gelişen ve değişen Türkiye'ye paralel olarak önemli hizmetler yapılmıştı. Kafkas Üniversitesi ile havaalanı büyük kazanımdı. Eski istasyon binası korunmasa da Kars-Tiflis-Bakü demiryolu bittiğinde ilin ekonomik ve sosyal yaşamına azımsanmayacak katkı yapacaktı. Elli yıl önce Kars'tan İstanbul'a posta treni ile dört günde gittiğimi anımsayınca hızlı trenin Kars'a gelebileceğinin düşünülmesi bile heyecan vericiydi.

Kars tarihi kimliği ve kendine özgü özellikleri olan bir ildir. Osmanlı Devleti yıkılıp ülkemiz parçalanınca, 1918 yılında bağımsız "Kars Kafkas Cumhuriyeti" kurulmuştu. Değişik etnik köken ve inanç yapısına sahip vatandaşlarımızın bir arada sorunsuzca yaşadığı örnek ilimizdir. Soğuk savaş yıllarında doğu sınırımızda kale gibi durmuştur. Birçok savaşlar, işgaller görmüş olan

Kars, çeşitli uygarlıklardan yararlanmış,, ancak Türk kimliğini özenle ve onurla korumuştur. Kars aynı zamanda bir kültür merkeziydi. Üç büyük ilimiz dışında sadece Kars'ta tiyatro vardı.

Elli yıl sonra gittiğim Kars'ta ilk hayal kırıklığım şehrin kendisine has mimari yapısının büyük ölçüde bozulduğunu görmek oldu. Yüzlerce yıllık güzelim taş binaların yerini çok katlı apartmanlar almıştı. Doğal granit taşlarla arnavut kaldırımı şeklinde yapılan ve bütün Türkiye'ye örnek gösterilen cadde ve sokaklar sökülerek beton asfalt ya da beton parke yapılmıştı. 1734-1778 yılları arasında İkinci Selim ve Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan kırkaltı tabyanın önemli bir kısmı yıkılarak yerlerine konut yapılmıştı. Bu tabyalar sayesinde ikiyüzelli kişilik Türk Ordusu, dörtbin kişilik Rus Ordusu'nu durdurmuştu. Kars Çayı üzerindeki onaltıncı ve onyedinci yüzyıla ait tarihi hamamlar harabeye dönmüştü. Ünlü su değirmenleri yıkılmak üzereydi. Askerlerin boşalttığı Sankamış'taki tarihi Katherine Sarayının kaderine terk edildiği söylenmekteydi. Ani Örenyeri'ndeki kazı çalışmaları kamlumbağa hızıyla yürümekteydi. Valinin ifadesiyle verilen ödenekle kazı çalışması yüzyılda ancak bitirilebilirdi.

Ünlü Millet Bahçesi'nin durumu ise yürekler acıydı. Cuma ve tatil günleri piknik yapılan, halkın dinlenme ve eğlenme ihtiyacını karşılayan bu güzel park bakımsızlıktan işlevini tamamen yitirmişti. Kars'ın simgesi olan kaz heykeli kaldırılmış, yerine Kars'la uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmayan aslan ve fil heykelleri koyulmuştu. Altın Kaz Festivali iptal edilmişti. Simgesel binalardan vali konağı lokanta olmaktan son anda kurtulmuştu. Kars'ın meşhur kaşar peyniri ve balını bulmak bile sorun olmuştu.

Binlerce yıl değişik medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu, tarihi eser bakımından adeta bir açık hava müzesidir. Bize Tanrı'nın bir hediyesi olan bu büyük nimetin uzun yıllar farkına varmadık, kıymetini bilemedik. Devletimiz de milletimiz de bu paha biçilmez hazineyi değerlendirmekte geç kaldı.

Birçok tarihi eser yabancılar tarafından kaçırıldı. Bir kısmı da bilinçsizce yok edildi. Ege Bölgesi'nde binlerce yıllık mezar taşlarının binalarda yapı malzemesi olarak kullanıldığını gördüm. Cumhuriyet ile birlikte halkımızın eğitim ve kültürel düzeyi yükseldikçe tarihi yer ve eserlerimizin değerini anlamaya başladık. Bir çoğu Türklerin Anadolu'ya gelişinden önce yaşayan uluslar tarafından üretilmiş olsa da Anadolu'nun bin yıldır sahibi biziz, tarihi eser ve yerleri koruyarak insanlığın hizmetine sunmak Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk Halkı'nın görevidir. Kaldı ki başdöndürücü hızla gelişen ulaşım ve iletişim sayesinde insanlar her gelen gün daha çok seyahat etmekte, doğal güzellikler kadar tarihi yer ve eserleri de gezmek, görmek istemektedirler. Sadece turizm gelirleri sayesinde zenginleşen, refah içinde yaşayan bir çok ülke vardır.

Kars'ın topraklarının çoğunluğu ikibin metrenin üzerinde geniş otlaklardan oluşan, hayvan yetiştiriciliğine uygun yaylalardır. Kağızman gibi meyve ve sebze tarımının yapıldığı yerler azdır. Kışları uzun ve soğuktur. Kısa olan yaz mevsimi de serindir. İkibinoniki yılı temmuz ayında Ankara bile aşırı sıcaklarla kavrulurken, konuk olduğumuz Kars merkeze yürüme mesafesindeki Büyük Boğatepe Köyü'nde akşamları soba yaktık. İkibinyüz metre yüksekliğindeki bu köyden etkilendiğimi belirtmeden geçemeyeceğim. Modern hayvancılığın yapıldığı Büyük Boğatepe'de Türkiye'nin en kaliteli kaşar ve gravyer peyniri üretiliyordu. Dünyanın tek "kaşar peyniri müzesi" buradaydı. Seksen yaşındaki köy bakkalı takım elbise giyiyor ve kravat takıyordu. (Üstelik hiç devlet memuriyeti yapmamıştı.) Köyde az da olsa buğday tarlaları da vardı. Ancak ekinlerin boyu temmuz sonunda bir karış bile olmamıştı.

Cumhuriyet yönetimleri doğu illerimizdeki hayvancılığı teşvik edip desteklemek için Et ve Balık Kurumu'nu kurmuştu. Bin dönümlük arazi üzerine kurulan Et ve Balık Kurumu da Kars'ın en yararlı, en önemli tesisiydi. Ne yazık ki son yıllardaki modaya uyularak özelleştirilmişti. Kurumun fabrika ve

arsaları üzerinde artık çok katlı apartmanlar ve alışveriş merkezleri yükseliyordu. Yıllar önce gittiğim Bitlis'te de özelleştirilen Et ve Balık Kurumu'nun başına benzer durumun gelmiş olduğunu görerek üzülmüştüm.

Öncelikle Kars'ın tarihi kimliği ve dokusu korunmalıdır. Bu yapıldığı takdirde önemli bir turizm merkezi olabilir. Daha çok geç kalmadan ayakta kalan tarihi taş binalar, Kars Kalesi, tabyalar, hamamlar, su değirmenleri özenle onararak koruma altına alınmalıdır. Yeterli ödenek ayrılarak Ani Örenyeri kazısı hızlandırılmalıdır. Sankamış'taki Katherine Sarayı restore edilmeli, eski vali konağı, kent müzesi yapılmalıdır. Aslan ve fil heykelleri kaldırılmasalar bile şehrin ana girişine ya da ana meydanına kaz heykeli (hatta kazları otlatan çoban) heykeli dikilmelidir. Kars'ın sosyal yaşamında unutulmaz yeri olan Millet Bahçesi en kısa zamanda yeniden düzenlenerek halkın hizmetine sunulmalıdır.

Yüksek plato üzerinde, geniş otlak alanları ve iklim koşulları nedeniyle Kars'ta en iyi hayvancılık yapılabilir. Sebze, meyve ve buğday taramından olumlu netice alınamaz. (Zaten alınamamıştır.) Kars Türkiye'nin hayvansal ürün ihtiyacının önemli bir kısmını karşılayabilir. Hatta ihracat bile yapılabilir. Et ve Balık Kurumunun da kapatılarak devlet desteğinin azaltılmasının çiftçiyi zor durumda bıraktığı görülmektedir. Her şeyin özel teşebbüs insafına terk edildiği, her şeyin özel teşebbüsten bekendiği yeni dünya düzeninin küresel politikalarının, sanayileşmenin olmadığı, hizmet sektörünün yeterince gelişmediği Kars gibi doğu illerimizde kısa vadede başarılı olması beklenebilir. Kars'ta hayvancılık ve arıcılık yapan çiftçinin daha uzun süre güçlü devlet desteğine ihtiyacı vardır. Ancak bu destek karşılıksız yardım olarak değil, üretim yapana verilmelidir.

Allah sağlık verir ve nasip ederse sahip olduğu tarihsel varlıklarıyla, Cumhuriyetin kazanımlarını birleştiren Kars'ı görmek üzere on yıl sonra (Cumhuriyetimizin kuruluşunun yüzüncü yılında) tekrar gideceğim.